

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Επί 45 περίπου χρόνια, μεταξύ πέρατος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και διάλυσης της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), ο Ψυχρός Πόλεμος διαμόρφωσε τις γεωπολιτικές εξελίξεις σε παγκόσμια κλίμακα και καθόρισε τις διεθνείς σχέσεις σε αποφασιστικό βαθμό. Πρωταγωνιστές του υπήρξαν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) και η ΕΣΣΔ, χώρες που απέκτησαν το προσωνύμιο των υπερδυνάμεων εξαιτίας της άνευ προηγουμένου ισχύος τους. Σε ό,τι αφορά στον απευθείας άξονα των υπερδυνάμεων, ο Ψυχρός Πόλεμος διεξήχθη σε γεωπολιτικό, διπλωματικό, εξοπλιστικό, οικονομικό και ιδεολογικό πεδίο, αλλά χωρίς να λάβει ποτέ τη μορφή «θερμής» στρατιωτικής σύγκρουσης. Σε ό,τι αφορά στην παγκόσμια σκηνή, αντίθετα, οι υπερδυνάμεις ενεπλάκησαν αρκετές φορές σε περιφερειακές συρράξεις, αν και ως επί το πλείστον μόνο διαμέσου τοπικών αντιπροσώπων-προστατευομένων τους. Το γεγονός αυτό, αποκαλυπτικό της δεσπόζουσας θέσης των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, αναδεικνύει συγχρόνως την ιδιόμορφη σχέση αντιπαράθεσης των υπερδυνάμεων, που υπήρξε αδιάλλακτη, αλλά όχι ανεξέλεγκτη, και ολομέτωπη, αλλά όχι ευθέως εμπόλεμη.

Ο Ψυχρός Πόλεμος υπήρξε μια από τις πιο μακρές αντιπαράθεσεις των τελευταίων αιώνων, ενώ οι αντίπαλοι συνασπισμοί που διαμορφώθηκαν επί των ημερών του, με επικεφαλής τις υπερδυνάμεις, αποδείχθηκαν οι ευρύτεροι, ισχυρότεροι και σταθερότεροι όλων των εποχών. Άνευ προηγουμένου υπήρξε επίσης ο διπολισμός του Ψυχρού Πολέμου, με την έννοια της σχεδόν καθολικής διαίρεσης της υφηλίου σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα, χωρίς να μένουν περιθώρια ικανά για μια θέση ουδετερότητας. Ποτέ άλλοτε επιπρόσθετα δύο συνασπισμοί που βρίσκονταν σε θέση αντιπαράθεσης δεν χαρακτηρίζονταν από τόσο θεμελιωδώς αντίπαλες ιδεολογικές κοσμοθεωρήσεις. Ποτέ άλλοτε, τέλος, ο εξοπλιστικός ανταγωνισμός δύο αντίθετων στρατοπέδων δεν έθετε σε κίνδυνο όχι μόνο την παγκόσμια ειρήνη, αλλά και αυτήν ακόμα την ύπαρξη του ανθρώπινου γένους.

Συνοψίζοντας, με τον όρο Ψυχρός Πόλεμος αποδίδεται το όλον της αντιπαράθεσης των υπερδυνάμεων, περιλαμβανομένων των έμμεσων συγκρούσεών τους, αντιπαράθεση που δέσποσε στις διεθνείς σχέσεις κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα. Ο ορισμός αυτός είναι πάντως εν μέρει παραπαιστικός, στο μέτρο που δεν ανταποκρίνεται στις ποικίλες μορφές της όλης αντιπαράθεσης, και ευρωκεντρικός, αφού ο διπολικός ανταγωνισμός υπήρξε «ψυχρός» μόνο στον χώρο της Γηραιάς Ηπείρου. Όπου τα όρια μεταξύ των δύο συνασπισμών ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος της διάρκειας του Ψυχρού Πολέμου δεδομένα, ενώ αλλού στην υφήλιο ήταν ρευστά και οι συγκρούσεις των υπερδυνάμεων, έστω και αν δεν πολέμησαν ποτέ μεταξύ τους, αποδείχθηκαν άκρως αιματηρές.

Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν υπήρξε ποτέ μια μονοδιάστατη αναμέτρηση και οι διαρκείς ενδοσυμμαχικοί κραδασμοί μέσα στα δύο στρατόπεδα το αποδεικνύουν. Η διαδρομή της Δ. Γερμανίας, για παράδειγμα, από ζώνη κατοχής των αγγλοαμερικανικών στρατευμάτων σε ξεχωριστό κράτος και η μετάβασή της από τη θέση ενός ηττημένου εχθρού σε χώρα-μέλος του Δυτικού συνασπισμού, προκάλεσε αρκετές κρίσεις στα ενδότερά του και κράτησε δέκα περίπου χρόνια. Όταν, στην άλλη ψυχροπολεμική πλευρά, η Πολωνία αποδείχθηκε ο πιο δυσκολομεταχειρίστος για την ΕΣΣΔ σύμμαχος ανάμεσα στις λεγόμενες Ανατολικές χώρες, ενώ δύο φορές, μια στην Ουγγαρία και μια στην Τσεχοσλοβακία, η Μόσχα βρέθηκε στην ανάγκη τού να εισβάλει στρατιωτικά για να επιβάλει τη θέλησή της. Η Λαϊκή Κίνα, τέλος, εισήλθε στον Ψυχρό Πόλεμο ως εταίρος της Μόσχας, αλλά βγήκε από αυτόν ως εναντίον της ΕΣΣΔ σύμμαχος της Ουάσιγκτον,

και η μεταστροφή της άλλαξε την αρχιτεκτονική της ψυχροπολεμικής αναμέτρησης στο δεύτερο ήμισυ της διάρκειάς της.

Οι περιπτώσεις αυτές ήταν μόνο οι πιο συγκρουσιακές ανάμεσα σε πολλές άλλες και αντανακλούσαν το ότι οι συνασπισμοί των υπερδυνάμεων συστάθηκαν σε υπέδαφος όπου οι αντιθέσεις μεταξύ των χωρών-μελών, τα διακριτά οικονομικά τους συμφέροντα, ακόμα και ιστορικού χαρακτήρα αντιπαλότητες ήταν πάντα παρούσες. Από εσωτερική ετερογένεια χαρακτηρίζονταν μάλιστα ακόμα περισσότερο τα δύο στρατόπεδα στην επικράτεια του αποκαλούμενου Τρίτου Κόσμου, όπου η κληρονομιά της αποαποικιοποίησης, η γεωπολιτική ρευστότητα και η ατροφικότητα των θεσμών προσέφεραν έδαφος για διαφόρων μορφών συγκρούσεις. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η εμπλοκή των υπερδυνάμεων σε μια σειρά περίπλοκων αντιπαράθεσεων στην Ασία, ενώ στην Αφρική, όπου τα σύνορα ήταν σχεδόν παντού τεχνητά, κατεγράφησαν οι πιο παράταιρες και συχνά εναλλασσόμενες συμμαχίες επί ημερών της ψυχροπολεμικής εποχής. Δικαιώνοντας όσους διέκριναν ότι ο Ψυχρός Πόλεμος δεν εξαντλούνταν μόνο στο σχήμα της διπολικής αναμέτρησης, όπου ο ανταγωνισμός των υπερδυνάμεων έτρεφε συγκρούσεις-παραφυάδες του ανά την υφήλιο, αλλά ότι απαρτιζόταν συγχρόνως από ένα άθροισμα τοπικών συγκρούσεων, που η ανάμειξη των υπερδυνάμεων ωθούσε εντός περιγράμματος της ψυχροπολεμικής.

Υπό τις συνθήκες αυτές, τα όρια του Ψυχρού Πολέμου δεν μπορούσαν παρά να είναι δυσδιάκριτα, καθώς αλληλοεπικαλύπτονταν και αλληλοδιαπλέκονταν με ποικίλους τοπικούς παράγοντες. Είναι αξιοσημείωτο άλλωστε ότι πολλές συγκρούσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια και στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου είχαν παλαιότερες απαρχές και σύνθετα αίτια. Ο Πόλεμος της Ινδοκίνας, για παράδειγμα, άρχισε ως αποικιακή σύγκρουση (μεταξύ της Γαλλίας και των ανταρτών Βιετμίνχ), μετεξελίχθηκε σε περιφερειακό πόλο του Ψυχρού Πολέμου (ως αποτέλεσμα της έμμεσης ανάμειξης των δύο υπερδυνάμεων) και προήχθη σε κεντρικό θέατρο του μόνο όταν οι ΗΠΑ εγκαινίασαν τη στρατιωτική τους εμπλοκή. Το Μεσανατολικό Ζήτημα, από την άλλη πλευρά, με επίκεντρο τα εδάφη του Ισραήλ, όχι απλώς προϋπήρξε του Ψυχρού Πολέμου, αλλά διατήρησε αυθύπαρκτη δυναμική επί των ημερών του και μετά, ώστε να μην υπάγεται -κατά κύριο λόγο- στο ψυχροπολεμικό τοπίο. Τόσο όμως ο Β΄ Αραβοϊσραηλινός Πόλεμος (Κρίση του Σουέζ), όσο ο Γ΄ (Πόλεμος των Έξι Ημερών) και ο Δ΄ (Πόλεμος του Γιομ Κιπούρ) είχαν κρίσιμες διεθνείς προεκτάσεις, που, υπερκαλύπτοντας την τοπική διάσταση των γεγονότων, εντάσσουν τις συρράξεις αυτές στο αντικείμενο του παρόντος βιβλίου.

Ο ψυχροπολεμικός ανταγωνισμός επηρέασε τις εξελίξεις σε χώρες και των πέντε ηπείρων, μέχρι βαθμού ακόμα και να καθορίσει τη σύγχρονη ιστορία τους. Σε ένα ιστορικό αντικείμενο όπως αυτό, που εκτυλίχθηκε σε διάστημα 45 ετών και κάλυψε όλη την υφήλιο, ο συγγραφέας καλείται να διακρίνει το μείζον από το έλασσον και να εστιαστεί στο πρώτο. Ως εκ τούτου, το κείμενο του παρόντος βιβλίου δεν εξαντλεί τον Ψυχρό Πόλεμο και ιδίως όσον αφορά στα κατά τόπους παρακλάδια του. Στο ανά χείρας βιβλίο, η ιστορία του Ψυχρού Πολέμου ανατέμνεται κατά κύριο λόγο στο έδαφος της γεωπολιτικής, της διπλωματίας και της πυρηνικής στρατηγικής. Με τον όρο γεωπολιτική νοούνται οι σχέσεις αλληλεξάρτησης γεωγραφικών παραμέτρων και χάραξης εξωτερικής πολιτικής, και η γεωπολιτική ανάλυση συνιστά κατά πάρα πολλούς τη «βασιλική οδό» κατανόησης των διεθνών σχέσεων. Της γεωπολιτικής άπτονται ποικίλοι άλλοι παράγοντες, δεδομένου ότι -ενδεικτικά- ο πλούτος ή η σπάνις φυσικών πόρων, το δημογραφικό δυναμικό και η εθνική ομοιογένεια συνιστούν κριτήρια ισχύος ή αδυναμίας των κρατικών οντοτήτων. Η διπλωματία, με τη σειρά της, ξεκινά από τη βάση της γεωπολιτικής και, αναλύοντας τις επαφές των κρατικών οντοτήτων, περιγράφει τις κινήσεις τους στη σκακιέρα του ανταγωνισμού και της συνεργασίας τους. Η διπλωματία του Ψυχρού Πολέμου έπαιξε πολλούς ρόλους, από το να διαχειρίζεται εντάσεις μεταξύ των υπερδυνάμεων μέχρι το να διατηρεί συμπαγή τα συστήματα συμμαχιών τους και από το να διευθετεί συρράξεις μέχρι το να συνομολογεί

συμφωνίες περιορισμού των εξοπλισμών. Η πυρηνική στρατηγική, τέλος, αποτελεί τμήμα της γεωστρατηγικής και αφορά στην ανάπτυξη του πυρηνικού σχεδιασμού έκαστης πλευράς, όπως και στην αποτρεπτική αντιμετώπιση των σχεδιασμών του αντιπάλου. Ως ιδιόσυστατικό του Ψυχρού Πολέμου, δεδομένου ότι ουδέποτε είχαν προϋπάρξει πυρηνικά όπλα, η πυρηνική στρατηγική πρέπει να τοποθετείται στο κέντρο της ψυχροπολεμικής διαμάχης, ερμηνεύοντας συγχρόνως και το γιατί η απευθείας αναμέτρηση των υπερδυνάμεων έλαβε χώρα μόνο «ψυχρά». Οι τρεις αυτές διαδρομές -γεωπολιτική, διπλωματία και πυρηνική στρατηγική- πρέπει στη συνολική ανάλυση να αλληλοσυμπληρώνονται και στο κείμενο του παρόντος βιβλίου καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια για να αλληλοϋποστηρίζονται.

Σε έναν δεύτερο άξονα του κειμένου, που το διατρέχει από κεφάλαιο σε κεφάλαιο, επιχειρήθηκε μια καταγραφή των γεγονότων του Ψυχρού Πολέμου αναλυμένη σε τρεις συνιστώσες. Η πρώτη συνιστώσα («Υπερδύναμη εναντίον Υπερδύναμης») περιγράφει την κεντρική σκηνή της αντιπαράθεσης ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, αναπτύσσοντας τις πολιτικοδιπλωματικές συγκρούσεις και επαφές τους, αλλά και τις εξελίξεις στον χώρο των πυρηνικών εξοπλισμών. Στην ίδια συνιστώσα εμπιπτουν ορισμένες πολεμικές συγκρούσεις μεγάλης κλίμακας, οι οποίες, αν και περιφερειακές, ενέπλεξαν άμεσα τις υπερδυνάμεις και συνετέλεσαν καίρια στις εξελίξεις του Ψυχρού Πολέμου. Στη δεύτερη συνιστώσα («Σύμμαχοι, Πληρεξούσιοι, Πελάτες, Δορυφόροι») αναλύονται οι σχέσεις εντός του πλέγματος συμμαχιών των δύο υπερδυνάμεων, όπως και οι κύριες ενδοσυμμαχικές εστίες έντασης. Αναπτύσσονται επίσης πολλές περιφερειακές συγκρούσεις, που είχαν ως αποτέλεσμα άλλοτε την εμπέδωση των ψυχροπολεμικών σφαιρών επιρροής και άλλοτε τη διαταραχή της ισορροπίας δυνάμεων. Στη συνιστώσα αυτή, οι ψυχροπολεμικές συμμαχίες (το Δυτικό και το Ανατολικό Μπλοκ) αναλύονται στα κράτη-μέλη τους, με έκαστο αυτών να βαρραίνει διαφορετικά στο συνολικό ισοζύγιο και να αντιμετωπίζεται από τις υπερδυνάμεις αναλόγως του βάρους του. Στην τρίτη συνιστώσα, τέλος, («Ουάσιγκτον, Μόσχα») εκτίθενται οι πιο βαρύνουσες εξελίξεις στα ενδότερα έκαστης υπερδύναμης, όπως και όσα εσωτερικά γεγονότα κρίθηκε ότι συμβάλλουν στην κατανόηση του ψυχροπολεμικού σκηνικού.

Το ανά χειράς βιβλίο δεν θα είχε ολοκληρωθεί, αν δεν μεσολαβούσε η συνεισφορά αρκετών στενών συνεργατών και φίλων. Μεταξύ αυτών, η βοήθεια της Ιωάννας Κράνια απέβη καίρια και ήταν ενεργή σε όλα τα στάδια διαμόρφωσης της παρούσας ιστορικής μελέτης. Σε ό,τι αφορά στην επιμέλεια, από την άλλη πλευρά, η Εύη Μαλιώτη έκανε ακόμα και χρέη φιλολογικού «πλοηγού», απαλλάσσοντας τον συγγραφέα από γλωσσικές πλάνες και ολισθήματα. Τέλος, ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στον εκδότη, χωρίς την εμπιστοσύνη του οποίου η ιστορική αυτή μελέτη δεν θα έβρισκε τον δρόμο της προς το αναγνωστικό κοινό. Όλοι οι προαναφερθέντες προσέφεραν γόνιμες παρατηρήσεις, η ενσωμάτωση των οποίων μόνο καλό έκανε στην ωρίμανση του έργου, και ο συγγραφέας αισθάνεται την ανάγκη να τους εκφράσει τις πιο βαθιές ευχαριστίες του. Αντίθετα, οι όποιες παραλείψεις, ατέλειες, ανακολουθίες και λάθη εμπεριέχονται στο κείμενο ανήκουν στον συγγραφέα και δεν μπορούν παρά να βαρύνουν κατ' αποκλειστικότητα τον ίδιο.

Κώστας Λαναράς

